

was not a great writer, that's why she was interested in what was going on in the sphere of literature in the West and in Russia itself. Catharine not only perceived each new literary discovery, form, tendency, but also used them for her own ideological purposes: popularization of landlords' autocracy and court culture. Among genre diversity of Catharine's works we can distinguish: dramas, comedies, historical chronicle, operas, fairy-tales and musical comedies.

Key words: drama, comedy, historical chronicle, literary genre, play, plot.

УДК 821.111-193.3+821.161.2-193.3].091

О. М. Колупаєва

СПЕЦИФІКА ФОНІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО Й УКРАЇНОМОВНОГО СОНЕТА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглядаються основні прийоми посилення фонічної виразності мовлення. Шляхом порівняльно-типологічного аналізу англomовних та українomовних сонетів розкриваються головні види звукопису, а також їхнє функціональне призначення у смисловій та архітектонічній організації сонета.

Ключові слова: алітерація, асонанс, звуковий повтор, сонет.

У поезії функціонують різноманітні прийоми посилення фонічної виразності мовлення. У поетичному мовленні звуковий повтор є яскравим стилістичним засобом звукопису. Художнє призначення звукопису полягає у створенні гармонії, особливих музичних інтонацій. Звукопис не обмежується відображенням лише слухових вражень, діапазон його виражальних можливостей ширший: він може відтворювати різні за характером дії, відображати настрої та відчуття ліричного героя. В. Холшевников стверджує, що “звукові повтори усередині вірша, на відміну від рими, що повторюється регулярно, то з’являються, то зникають, то ледве вловлюються, то відчутні дуже виразно” [9, 96]. Звукові повтори служать для звукового підкреслення, виділення вірша чи ряду віршів, посилення емоційного впливу на читача.

Повтори поділяються на стилістично виправдані та стилістично невикордані (тавтологічні). Стилiстично виправданим є повтор, який полягає у повторенні однієї і тієї ж самої одиниці (звуку, морфеми, слова тощо) або подібних одиниць (подібних звуків, співзвучних слів), що розташовані поряд одна з одною. Ф. Міклошич відзначав, що стилістично виправдані повтори “полегшують слухачу запам’ятовування та посилюють враження” [3, 207]. Характер і функції звукових повторів різноманітні та пов’язані з такими особливостями віршованого твору, як стиль, емоційна забарвленість мовлення, характер інтонації. Б. Гончаров зазначає, що у фонічній організації віршованого твору “звукові повтори не автономні, а входять до інтонаційної системи і тільки в ній набувають художньо-виразного значення” [1, 118]. Звукопис створюється найрізноманітнішими прийомами. При алітерації найбільш значимі приголосні, з яких починається слово або наголошений склад. В. Москвін відзначає, що “алітерація більш відчутна, ніж асонанс, оскільки приголосні звуки більш впізнавані та інформативні” [4]. В основі асонансу зазвичай лежать лише наголошені звуки, оскільки в ненаголошеному положенні голосні можуть значно змінюватися.

Зображально-виражальні засоби фоніки в поетичному мовленні часто доповнюють, підсилюють один одного, поєднуючись з іншими засобами експресії. Художнє значення алітерації та асонансів посилюється в поетичному контексті завдяки тому, що вони включаються в систему образних засобів мовлення. Тому пропонується розглядати алітерацію та асонанс в сукупності.

Найбільш помітні в англomовних та українomовних сонетах звуконаслідувані повтори, які сприяють створенню не лише зорового, але й слухового образу. Образ дороги, руху найчастіше створюється в сонетах алітераціями на дзвінкi приголосні “В”, “Б” та “Р”. У сонеті “Пливуть, живуть високо наді мною...” М. Рильського відтворення динаміки руху відбувається за рахунок алітерованих “Л”, “М”, “Н”:

*Пливуть, живуть високо наді мною
Обвіяні вітрами кораблі,
І теплий вітер теплої землі
Перебирає кучері прибою [5, 56].*

В англомовних сонетах подібний образ створюється алітераціями на приголосні “P”, “M”, “H”, “B”. У сонеті “On The Road” (“У дорозі”) К. Маккея за допомогою численних звукових повторів створено імітацію руху на вокзалі, метушню, спричинену від’їздом поїзда:

*Roar of the rushing train fearfully rocking,
Impatient people jammed in line for food,
The rasping noise of cars together knocking,
And worried waiters, some in ugly mood [11, 112].*

Нагромадження слухових образів характерно для сонетарію Р. Фроста. У сонеті “Mowing” створено персоніфікований образ коси, яка перетворюється в активного співпрацівника ліричного героя замість звичайного сільськогосподарського знаряддя. Свист, що виникає при скошуванні сіна в полі, передається за допомогою алітерацій на “C” і “B”:

*There was never a sound beside the wood but one,
And that was my long scythe whispering to the ground.
What was it it whispered? I know not well myself;
Perhaps it was something about the heat of the sun,
Something perhaps, about the lack of sound –
And that was why it whispered and did not speak [10].*

“What was it it whispered?” є головним питанням, яке турбує ліричного героя. Він приходять до висновку, що коса шепоче щось про правду, яка “anything more than the truth would have seemed too weak” (9-й вірш). У шепоті коси ліричний герой знаходить відображення власних думок: “The fact is the sweetest dream that labor knows” (13-й вірш).

Звукова виразність образу збагачується іншими прийомами: рух коси підкреслюється хіазматичною конструкцією “Perhaps it was something.../ Something perhaps...”, повтором слова “whisper” (шепотіти), внутрішньою римою: “There was never a sound beside the wood but one, / And that was my long scythe whispering to the ground”.

Сонет В. Оуена “Anthem for Doomed Youth” характеризується сумною тональністю, оскільки в ньому засуджується антигуманний характер війни. В октаві відображено втрату тисячі молодих солдатів на війні, які “die as cattle”. Поет вдається до ономапопеї для відображення слухової картини військових дій. Постріли з гвинтівок і гармат відтворюються за допомогою алітерацій на “P” і “T”:

*Only the stuttering rifles’ rapid rattle
Can patter out their hasty orisons [12].*

Поет проводить паралель між швидкими, різкими пострілами та поспішними молитвами (“hasty orisons”), що читаються за померлих. Ця аналогія вказує на постійне зростання кількості загиблих на війні. Насичення 5го і 6го віршів сонета алітерованими “H”, які часто спостерігаються в заперечних частках, налаштовує на негативне сприйняття зображуваного:

*No mockeries now for them; no prayers nor bells;
Nor any voice of mourning save the choirs [12].*

У секстеті поет шукає нових способів відтворення горя. Крім алітерації (“glimmers of goodbyes”), характерно звертання до асонансу (“brows / flowers / down”), паронимазії (“pallor / pall”), метонімії (“candles / glimmers”), метафори (“flowers / tenderness”), стоп хоріямбу в кінці окремих віршів. У завершальному вірші сонета за допомогою алітерацій на “D” “And each slow dusk a drawing-down of blinds” створюється атмосфера тиші, що асоціюється з настанням смерті.

Засоби інструментовки виражені особливо інтенсивно в сонетаріях М. Рильського та К. Маккея. У творчості обох поетів значне місце посідає зображення природи. Поети зображають картину зими, створюючи зорові та слухові образи, що викликають відповідні асоціації в читача. Високою майстерністю позначена звукова організація сонетів; їхня пісенність, музикальність забезпечується засобами ритмомелодики. Так, імітація падання снігу в сонеті “Молочносині зариси ланів...” М. Рильського досягається завдяки алітерації на глухий приголосний “C”. Ця асоціація посилюється в творі повтором дзвінкого приголосного “L”:

*Молочносині зариси ланів
Сніг на листках – а листя ще зелене!
Я вийшов, я покинув сутерени,
Назустріч снігу голову відкрив [5, 15].*

Алітеровані глухі “C” та “Ф” у сонеті К. Маккея “The Snow Fairy” (“Снігова чарівниця”) підсилюють слухові асоціації, створюють враження снігопаду:

*Snow-fairies falling, falling from the sky,
Whirling fantastic in the misty air,
Contending fierce for space supremacy.
And they flew down a mightier force at night [11, 123].*

Можна відмітити, що різні алітеровані приголосні можуть слугувати для створення різних поетичних образів. Цю думку яскраво підкреслюють прийоми звукопису в сонеті “To Winter” (“Зимі”) К. Маккея та “Срібному сонеті” М. Рильського.

Звукопис підкреслює семантично важливі слова, образи, мотиви. Характерно, що в обох сонетах центральним є образ лісу, навколо якого об’єднуються інші образи твору: тиша, вітер, тінь, мороз. Ліс має особливу символічну навантаженість. Він сприймається як місце переходу з одного стану в інший: з реальності в світ мрій та спогадів.

У першому катрені “Срібного сонета” відтворено картину вечірнього зимового лісу. Для фоніки цієї строфи характерний повтор глухого приголосного “С”, що значною мірою увиразнює зміст строфи.

*Посріблені ліси окуталися тінню,
А небосхил горить і віти золотить.
Виходжу я на шлях – на смугу ясно синю,
І чудно й дзвінко сніг під валянком скрипить [5, 13].*

З найбільшою виразністю слух читача вловлює повтор приголосних, які стоять на абсолютному початку слова. Завдяки посиленню свистячих приголосних у першій строфі сонета, виникає асоціація порипування снігу на морозі. Так само у перших двох віршах сонета “To Winter” переважають алітерації на глухий приголосний “С”:

*Stay, season of calm love and soulful snows!
There is a subtle sweetness in the sun [11, 125].*

Алітерований “С” у сонеті підкреслений дзвінким приголосним “З”. Завдяки посиленню-послабленню звуків досягається слуховий ефект падання снігу. Скрипіння снігу навіює ліричному герою “To Winter” спогади про далеку країну з зеленими полями, ніжними вітрами, а герою “Срібного сонета” – про ліс восени та влітку, відтворює в його уяві переживання, пов’язані з цим місцем.

Образне розкриття осіннього лісу в “Срібному сонеті” досягається звуковими повторами глухого приголосного “С”; туга за літом підкреслюється звуковими повторами сонорного приголосного “Л” та голосного “І”, що надає звучанню плавності та водночас гучності. Особливий художній ефект досягається сполученням алітерації з асонансом: “Тут літом пропливли ледачі дні незмінні”. Звукообраз весни в сонеті посилюється нагромадженням алітерацій дзвінких приголосних на “В” та “Л”: “Тут весну цілував під шелест верховіть”.

Образ весни створено і в сонеті К. Маккея. Численні асоціації: зелені поля, пальмові гілки, а також звукові повтори доповнюють поетичний образ. Алітерації на дзвінкі приголосні “Л”, “Д”, “В” посилюють вокалічність мови, надають віршеві звучності і плавності:

*Oh stay! I fled a land where fields are green
Always, and palms wave gently to and fro [11, 25].*

Розкриття звукообразу зими проходить протягом усіх композиційних частин сонетів, створюючи при цьому особливу тональність поезії. Звукообрази надають художньої завершеності та цілісності сонетній формі. Звукові повтори фонічно відтворюють кожний новий поетичний образ, зміну картин, а кожна художня деталь має своє звукове оформлення.

Особливу римотворчу функцію звукові повтори виконують у віршованих творах, що характеризуються відсутністю рими. Серед розглянутих англійських та українських сонетів виділяється один неримований сонет В.Б. Сйтса “The Harp of Aengus” (“Арфа Енгуса”). У сонеті відтворено образ Енгуса, бога молодості, краси та поезії в ірландській міфології. Енгус грає на золотій арфі, яка своєю музикою зачаровує всіх. Поет насичує сонет алітераціями на дзвіні приголосні “Д” та “В”:

*Because her hands had been made wild by love.
When Midhir’s wife had changed her to a fly,
He made a harp with Druid apple-wood
That she among her winds might know he wept [13, 348].*

Звукові повтори в сонеті створюють виразне емоційне тло та відтворюють слуховий образ – звучання арфи.

Звукові повтори помітно посилюють емоційну виразність сонетів. Сонет К. Маккея “The Tired Worker” (“Втомлений робітник”) входить до збірки “Harlem Shadows”, основу тематики якої складають расові конфлікти. У сонеті відображено рутину робітничого класу чорношкірого населення, порушено тему протесту проти насильницького використання праці негрів. Асоновані звуки “О” виконують роль звукового курсиву, оскільки несуть емоційне навантаження:

*O whisper, O my soul! The afternoon
Is waning into evening, whisper soft!
Peace, O my rebel heart! for soon the moon
From out its misty veil will swing aloft! ...*

O dawn! O dreaded dawn! O let me rest [11, 138].

Посилення звукової виразності сонета відчувається і на синтаксичному рівні. Сонет містить 8 окличних речень та характеризується нагромадженням односкладових слів, а також коротких речень, що підкреслюють чіткий ритм.

У сонеті І. Франка “Се дім плачу, і смутку, і зітхання...” асоновані “У”, та “І” характеризуються низькою тональністю, тому асоціюються зі смутком, тугою. Численні асонанси слугують засобом вираження переходу від зовнішніх вражень до досягнення духовних глибин. Тональність, що задається звуками “У”, та “І”, відповідає смислового наповненню сонета, який є своєрідним прологом до циклу “Тюремних сонетів”. Яскравим прийомом посилення емоційного тла є ампліфікація (нагромадження синонімів), завдяки якій створюється лаконічна, але вичерпна характеристика тюрми:

*Се дім плачу, і смутку, і зітхання,
Гніздо грижі, і зопсуття, і муки!
Хто тут ввійшов, зціпи і зуби й руки,
Спини думки, і речі, і бажання!* [7, 151].

Значимість звуків, що повторюються в сонеті, помітно посилюється наголосом, тому що “слух вловлює передусім повтор наголошених” [7, 24]. Звичайно, не можна стверджувати, що за всіма звуками закріплено певний зміст, оскільки, залежно від характеру експресії, стилю мовлення, звукові повтори можуть набувати нових якостей. Однак цілком очевидно, що звуки здатні підсилювати емоційне тло віршованого твору.

Особливим видом звукового повтору в розглянутих сонетах виступає анаграма, що ґрунтується не лише на звуковій, а й на візуальній формі, оскільки письмовий текст дає виняткову можливість детального аналізу анаграми. В. Лукін розглядає анаграму як “спосіб формально-носемантичної організації віршованого твору, за якої повтори звуків і складів відтворюють центральне в смислового аспекті слово” [2, 75]. Ця думка підтверджується на матеріалі сонета “Коли б твоєї вроди не хвалила...” В. Самійленка. Сонет входить до диптиха під загальною назвою “Сонети”. Вже у першому сонеті “Я не Петрарка – ти ж нова Лаура” розкривається образ головної героїні як втілення вічної, досконалої жіночої краси.

*Моє ти сонце! Як і в сі хвилини,
Світи повік мені в путі моїй* [6, 6].

Ліричний герой порівнює кохану із сонцем. Образ сонця очевидно навіяний петрарківськими мотивами, оскільки Петрарка в “Канцоньєре” ототожнював Лауру із сонцем, а себе – зі снігом, що тане під його промінням. У другому сонеті “Коли б твоєї вроди не хвалила...” автор доповнює образ коханої новими характеристиками.

Прагнення поета передати те неповторне відчуття, який викликала в його душі ця жінка, відбилосся і в імені коханої. Перший ряд звукових повторів утворений нагромадженням звуків “Л”, “М” та “Д”, що розмішуються в усьому сонеті; цей ряд стає звуковим лейтмотивом твору. Крім того, в тексті спостерігається звукобуквенний повтор ключового слова, яке закодовано у складах. Ім’я коханої “Людмила” розміщується практично на всіх композиційних рівнях сонета: в 5му, 8му, 10му та 13му віршах. Слово “Людмила” найтісніше пов’язане за звуковим складом зі словами “людськість”, “оніміла”, “людьми”, “ласкавіша”, “лагідним” та ін. Усі слова співвідносяться в сонеті з ключовим образом.

<i>Нехай би навіть людськість оніміла</i>	<i>A</i>
<i>І слова не могла сказати свого́,</i>	<i>b</i>
<i>Твого ім’я доволі одного́,</i>	<i>b</i>
<i>Щоб зараз же тебе пізнав люд! Міла</i>	<i>A</i>
<i>І гарна ти, що й кращої нема́,</i>	<i>c</i>
<i>І між людьми ласкавіша всіма́.</i>	<i>c</i>
<i>Нехай же буду я твоїм поетом;</i>	<i>D</i>
<i>Я з Музою – зберем ми сили всі́,</i>	<i>e</i>
<i>І впевним люд ми лагідним сонетом,</i>	<i>D</i>
<i>Що вмієм віддавати честь красі!</i> [6, 6]	<i>e</i>

Анаграматичні повтори відзначаються великою частотністю в тексті сонета, заповнюють весь простір і неодноразово відтворюють повний звукобуквенний склад слова, що анаграмується. Варто відмітити, що складові двох анаграм “оніміла – Міла” містяться в римі, яка виступає в сонеті яскравим емпатичним засобом та забезпечує ефект відлуння. Тому значущість анаграмованих частин слів значно підсилюється. Анаграма в сонеті супроводжується іншими текстовими явищами, які вказують на слово, що анаграмується: 7й вірш сонета “Твого ім’я доволі одного” натякає на закодоване слово. Прийом анаграми надає сонетові експресивності, поглиблює сприйняття, розуміння смислової системи. Анаграмування в сонеті виникає в найсильніших

позиціях тексту, що забезпечує виявлення смислу на рівні звуків і букв, частин слів.

Отже, можна говорити про основні прийоми посилення фонічної виразності англійських та українських сонетів: звернення до алітерацій, асонансів, звуконаслідування, анаграмування. Звукові повтори в сонетах підкреслюють семантично важливі слова, образи, мотиви. Характерно, що в одному і тому ж сонеті різні звукові повтори часто функціонують паралельно.

Значимість звуків, що повторюються, помітно зростає, коли вони розташовані в сильних позиціях сонета, зокрема у римі. Повтор приголосних найбільш виразний тоді, коли вони стоять на абсолютному початку слова; повтор ж голосних посилюється, коли вони відзначаються наголошеністю.

Список використаних джерел

1. Гончаров Б. П. Звуковая организация стиха и проблемы рифмы / Б.П. Гончаров. – М. : Наука, 1973. – 276 с.
2. Лукин В. А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа : Учебник для филологических специальностей вузов / В. А. Лукин. – М. : Ось-89, 1999. – 192 с.
3. Миклошич Фр. Изобразительные средства славянского эпоса / Фр. Миклошич ; пер. А. Е. Грузинского // Труды славянской комиссии Московского археологического общества. – Т. 1. – М. : Тип. Э. Лиснера и Ю. Романа, 1895. – С. 203–236.
4. Москвин В. П. О типах и функциях звуковых повторов [Електронний ресурс] / В. П. Москвин // Русская словесность, 2006. – № 8. – С. 63–69. – Режим доступу: <http://som.fsio.ru/getblob.asp?id=10025658>
5. Рильський М. Сонети / М. Рильський. – К. : Молодь, 1974. – 200 с.
6. Самійленко В. Твори в 2-х томах / Володимир Самійленко. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1958. – Т. 1. – 403 с.
7. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Том 1. Поезія / Іван Франко. – К. : Видавництво “Наукова думка”, 1976. – 503 с.
8. Холшевников В. Е. Мысль, вооруженная рифмами : Поэтическая антология по истории русского стиха / Холшевников В. Е. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1987. – 606 с.
9. Холшевников В. Е. Основы стиховедения : Русское стихосложение : Учеб. пособие для студ. филол. фак. – 4 е изд., испр. и доп. / В. Е. Холшевников. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; - М. : Издательский центр “Академия”, 2002. – 208 с.
10. Frost R. Poetry [Електронний ресурс] / Robert Frost. – Режим доступу: http://www.internal.org/Robert_Frost
11. McKay Cl. Complete Poems / ed. William J. Maxwell. – Urbana: University of Illinois Press, 2004. – 464 p.
12. Owen W. Poetry [Електронний ресурс] / Wilfred Owen. – Режим доступу: <http://www.warpoetry.co.uk/owen2.html>
13. The collected poems of W. B. Yeats / William Butler Yeats. – Hertfordshire : Wordsworth Editions, 2000. – 402 p.

Summary. The article is touched upon the principal devices of emphasizing phonic expressiveness of poetic speech. By means of comparative-typological analysis of the English-language and the Ukrainian-language sonnets main types of sound repetition are discovered as well as their functions are investigated in the aspect of sonnet architectonics.

Key words: alliteration, assonance, sonnet, sound repetition.